

УДК. 343.1

Бутирська Ірина Анатоліївна –

кандидат юридичних наук, доцент,
асистент кафедри процесуального права
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Iryna A. Butyrskya –

PhD in Law, Associate Professor,
Assistant Professor at the Procedural Law Department,
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University
(2 Kotsyubynsky Street, Chernivtsi, 58012, Ukraine)

Окремі питання застосування арешту майна у кримінальному провадженні

Стаття присвячена дослідженню окремих питань застосування арешту майна у кримінальному провадженні. Проаналізовано проблеми питання, що виникають у даній сфері. Аргументовано необхідність законодавчого узгодження норм кримінального процесуального права з нормами права неплатоспроможності (банкрутства) та нормами виконавчого права.

Ключові слова: кримінальний процес, кримінальне провадження, арешт майна, заходи забезпечення кримінального провадження, банкрутство.

Статья посвящена исследованию отдельных вопросов применения ареста имущества в уголовном производстве. Проанализированы проблемы, возникающие в данной сфере. Аргументирована необходимость законодательного согласования норм уголовного процессуального права с нормами права неплатежеспособности (банкротства) и нормами исполнительного права.

Ключевые слова: уголовный процесс, уголовное производство, арест имущества, меры по обеспечению уголовного производства, банкротство.

I.A. Butyrskya Some Issues of Property Seizure in Criminal Proceedings

One of the measures to ensure criminal proceedings related to the restriction of property rights is the seizure of property. Given that the seizure of property significantly restricts the rights of the owner of such property, the application of this measure should be justified and commensurate with the provision of criminal proceedings.

The article is devoted to the study of certain issues of the use of seizure of property in criminal proceedings.

The purpose of the article is to analyze the legal provisions on the use of seizure of property in criminal proceedings, the practical scope of this institution, as well as to address controversial and conflicting issues that arise during the application of relevant legal norms in practice to improve existing criminal procedure law.

The judicial practice of imposing and canceling arrests and the problem of issues arising in this category of cases are analyzed. The importance of the correct legal qualification of the criminal offense for which the relevant proceedings are carried out is emphasized.

The problematic issues that arise during the need to abolish criminal arrests have been studied. In particular, the relationship between the rules of criminal procedural law and the law of insolvency (bankruptcy) in terms of the court's power to revoke seizures of property of the debtor, imposed in criminal proceedings. The practice of the Supreme Court in this part is analyzed. Emphasis is placed on the problems that arise when it is necessary to sell property seized within the framework of criminal proceedings.

According to the results of the study, the author concludes that in order to ensure the effectiveness of criminal proceedings against the investigator, the prosecutor should initiate before the investigating judge to impose an arrest on the property to prevent its alienation. However, the seizure of property, in addition to securing the tasks of criminal proceedings, can often hinder the exercise of the rights of other entities - in particu-

lar, the debtor's creditors. In this regard, the need for legislative harmonization of the rules of criminal procedural law with the rules of insolvency (bankruptcy) and the rules of executive law is obvious.

Keywords: criminal proceedings, criminal proceedings, seizure of property, measures to ensure criminal proceedings, bankruptcy.

Постановка проблеми. Здійснення кримінального провадження практично завжди пов'язане з обмеженням тих чи інших прав і свобод особи. Чи не найбільшим ступенем обмеження таких прав і свобод людини і громадянина характеризується застосування до особи заходів забезпечення кримінального провадження. Одним із заходів забезпечення кримінального провадження, пов'язаним з обмеженням права власності, є арешт майна. Враховуючи, що арешт майна суттєво обмежує права власника такого майна, застосування даного заходу повинно бути обґрунтованим і співмірним із забезпеченням завдань кримінального судочинства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематику заходів забезпечення кримінального провадження досліджували у своїх наукових працях такі вчені, як: В.Г. Гончаренко, І.В. Гловюк, Ю.М. Грошевий, А.В. Даниленко, Л.М. Карнеєва, Н.С. Карпов, О.М. Ларін, Л.М. Лобойко, Є.Д. Лук'яничков, Ю.М. Мирошніченко, М.М. Михеєнко, В.Т. Нор, С.М. Смоков, Ю.О. Татаров, О.Г. Шило та інші.

Разом з тим, практичне застосування правових норм, що регулюють застосування арешту майна у кримінальному провадженні, виявило ряд проблем, що потребують дослідження, та формування пропозицій щодо удосконалення відповідного законодавства у цій сфері.

Метою статті є аналіз законодавчих положень, присвячених застосуванню арешту майна у кримінальному провадженні, практичної сфери застосування даного інституту, а також опрацювання спірних та колізійних моментів, які виникають під час застосування відповідних правових норм на практиці з метою удосконалення норм чинного кримінального процесуального законодавства.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до ч. 1 ст. 170 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) арештом майна є тимчасове, до скасування у встановленому цим Кодексом порядку, позбавлення за ухвалою слідчого судді або суду права на від-

чуження, розпорядження та/або користування майном, щодо якого існує сукупність підстав чи розумних підозр вважати, що воно є доказом кримінального правопорушення, підлягає спеціальній конфіскації у підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, третіх осіб, конфіскації у юридичної особи, для забезпечення цивільного позову, стягнення з юридичної особи отриманої неправомірної вигоди, можливої конфіскації майна [1].

Мета застосування арешту майна закріплена у ч. 2 ст. 170 КПК України – зокрема, арешт майна допускається з метою забезпечення:

- 1) збереження речових доказів;
- 2) спеціальної конфіскації;
- 3) конфіскації майна як виду покарання або заходу кримінально-правового характеру щодо юридичної особи;
- 4) відшкодування шкоди, завданої внаслідок кримінального правопорушення (цивільний позов), чи стягнення з юридичної особи отриманої неправомірної вигоди.

А.В. Даниленко відзначає, що обмеження даного конституційного права особи, так само, як і будь-якого іншого права, не повинно ставати нормальним явищем у кримінальній процесуальній діяльності, а навпаки, воно має допускатись лише в разі крайньої необхідності, якщо іншим шляхом неможливе виконання завдань кримінального провадження, і на підставах та в межах, встановлених у законі [2, 208].

О. Мала та Л. Місюра звертають увагу на важливість невідкладності вжиття заходів щодо накладення арешту на майно: «... зацікавлені особи, як правило, вживають заходів для реалізації або укриття від органів досудового розслідування майна, на яке може бути накладено арешт. Як наслідок, відсутність арештованого майна призводить до ускладнень у частині збереження речових доказів, виконання його конфіскації та спеціальної конфіскації, а також відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, та стягнення з юридичної особи отриманої неправомірної вигоди. У зв'язку із цим невідкладність вжиття заходів щодо вияв-

лення майна, на яке може бути накладено арешт, є запорукою результативності вказаної процесуальної дії» [3, с. 116]. Дійсно, слідчому, прокурору слід діяти у таких ситуаціях оперативної і якомога швидше ініціювати перед слідчим суддею питання про накладення на відповідне майно арешту, щоб унеможливити його відчуження. Разом з тим, важливою є правильна правова кваліфікація кримінального правопорушення, за яким здійснюється відповідне провадження.

Так, характерним є наступний приклад із судової практики. Відділенням № 2 (м. Герца) слідчого відділу Чернівецького управління поліції ГУНП в Чернівецькій області здійснюється досудове розслідування у кримінальному провадженні, внесеного до ЄРДР за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 197-1 КК України. Слідчий звернувся з клопотанням про арешт майна – комбайну зернозбирального. Слідчий суддя відмовив у задоволенні такого клопотання. Чернівецький апеляційний суд, залишаючи в силі ухвалу слідчого судді Герцаївського районного суду Чернівецької області, вказав наступне. Диспозицією ч. 2 ст. 197-1 КК України передбачена кримінальна відповідальність за самовільне зайняття земельної ділянки... в зонах особливого режиму використання земель. Відповідно до ч. 2 ст. 173 КПК України, при вирішенні питання про арешт майна слідчий суддя, суд повинен враховувати, зокрема, правову підставу для арешту майна; можливість використання майна як доказу у кримінальному провадженні (якщо арешт майна накладається у випадку, передбаченому пунктом 1 частини другої статті 170 КПК України); розумність та співрозмірність обмеження права власності завданням кримінального провадження, наслідки арешту майна для третіх осіб (власників майна). Слідчий суддя правильно вказав на відсутність у матеріалах кримінального провадження доказів того, що ця земельна ділянка знаходиться у зонах особливого режиму використання земель. З об'єктивної сторони кримінальне правопорушення, передбачене ч. 2 ст. 197-1 КК України полягає у самовільному зайнятті земельної ділянки. Самовільне зайняття ділянки – це активні протиправні дії по заволодінню (захопленню) всупереч встановленому порядку земельної ділянки. Отже, стороною обвинувачення не доведено правові підстави для арешту майна, а також не доведена відповід-

ність майна, про арешт якого клопотав слідчий, критеріям ст. 98 КПК України, що унеможливило застосування заходу забезпечення кримінального провадження [4].

Крім проблем, що виникають під час накладення арешту на майно, не менше питань виникає під час скасування таких арештів. Особливо, якщо арештоване майно необхідно реалізувати у межах інших правовідносин, наприклад, у межах справи про банкрутство чи у межах виконавчого провадження.

Так, ч. 6 ст. 44 Кодексу України з процедур банкрутства (далі – КУзПБ) передбачає, що господарський суд за заявою розпорядника майна скасовує арешти майна боржника чи інші обмеження щодо розпорядження його майном у разі, якщо такі арешти чи обмеження перешкоджають господарській діяльності боржника та відновленню його платоспроможності. Частина 14 ст. 39 КУзПБ передбачає: «З моменту відкриття провадження у справі: ... арешт майна боржника чи інші обмеження боржника щодо розпорядження належним йому майном можуть бути застосовані виключно господарським судом у межах провадження у справі про банкрутство» [5]. Таким чином, у випадку відкриття провадження у справі про банкрутство господарський суд отримує пріоритетне право як на накладення арештів на майно боржника, так і на скасування арештів, накладених раніше іншими судами. Проте, як показує судова практика, арештів, накладених у межах кримінального провадження, це не стосується.

Так, Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного господарського суду у постанові від 24 квітня 2018 року у справі № 910/10369/15 вказав, що арешт, накладений в межах кримінальної справи, є заходом забезпечення кримінального провадження, застосованим згідно з нормами КПК України і його скасування відбувається в порядку, визначеному ст. 174 КПК України, та не може здійснюватися судами господарської юрисдикції, що впливає також із положень статей 37, 41 Закону України «Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень» [6].

В іншій постанові від 29 січня 2019 року у справі № 926/1307-б/15 Верховний Суд вказав: «...встановивши обставини чинності арешту майна боржника у кримінальній справі та встановивши факт його продажу ліквідатором у лік-

відаційній процедурі без зняття арешту у передбаченому КПК України порядку, суди дійшли помилкового висновку про можливість схвалення в цілому таких дій ліквідатора шляхом затвердження поданого ним звіту та ліквідаційного балансу, оскільки таке порушення є істотним порушенням процедури продажу майна боржника в ліквідаційній процедурі та вимагає відповідного реагування суду, незалежно від оспорювання учасниками провадження угод з відчуження майна в ліквідаційній процедурі» [7].

Таким чином, не зважаючи на концентрацію у межах справи про банкрутство усіх спорів, стороною яких є боржник, арешти, накладені у межах кримінального провадження, можуть бути скасовані виключно у порядку, передбаченому КПК України. При цьому такі арешти перешкоджають реалізації майна банкрута у ліквідаційній процедурі у справі про банкрутство, яка є «кульмінацією» всієї справи, оскільки саме на цьому етапі майно банкрута вибуває з його власності, а кредитори нарешті зможуть отримати реальне задоволення своїх вимог [8, с. 78]. У цьому контексті слушною є думка Н. Тищенко, яка відзначає, що у випадку, коли майно боржника є єдиним активом, застосування спеціальної конфіскації або конфіскації як покарання, а також вирішення заявленого позову під час ухвалення вироку порушує права всіх кредиторів, порушує арешт цього ж майна, застосований Господарським судом у процедурі банкрутства. При цьому варто зважати, що розслідування кримінального провадження може тривати 5 або 10 років, доки провадження не закриють. Про ефективне проведення процедури банкрутства та задоволення вимог кредиторів після закінчення кримінального розслідування (через 5-10 років) мова вже не йде [9].

Подібні проблеми також виникають у практиці державних та приватних виконавців, які не можуть реалізувати єдине майно боржни-

ка через накладений на таке майно арешт. Так, приватний виконавець Д. Куліченко, зустрівшись на практиці з такою проблемою, вказує: «Існує колізія: звертатись до суду про зняття арешту може тільки сторона провадження, або особа, права якої порушені. Я, як виконавець, не є стороною кримінального провадження. А через те, що воно стосується майна боржника, то тільки клопотання слідчого, або боржника, як потерпілого, суд може взяти до уваги... Все залежить від волі слідчих. Процесуальні строки також дуже великі – кримінальне провадження може роками «висіти» [10].

Як бачимо, накладення арешту на майно, крім забезпечення виконання завдань кримінального судочинства, часто може стати на заваді реалізації прав інших суб'єктів – зокрема, кредиторів боржника. У зв'язку з цим очевидно є необхідність законодавчого узгодження норм кримінального процесуального права з нормами права неплатоспроможності (банкрутства) та нормами виконавчого права.

Висновки. Таким чином, з метою забезпечення дієвості кримінального судочинства слідчому, прокурору слід якомога швидше ініціювати перед слідчим суддею питання про накладення на відповідне майно арешту, щоб унеможливити його відчуження. Разом з тим, накладення арешту на майно, крім забезпечення виконання завдань кримінального судочинства, часто може ставати на заваді реалізації прав інших суб'єктів – зокрема, кредиторів боржника. У зв'язку з цим очевидно є необхідність законодавчого узгодження норм кримінального процесуального права з нормами права неплатоспроможності (банкрутства) та нормами виконавчого права.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9-10, № 11-12, № 13. Ст. 88.
2. Даниленко А. В. Окремі питання застосування арешту майна як заходу забезпечення кримінального провадження. *Право і суспільство*. 2017. № 3. С. 205–208.
3. Ухвала Чернівецького апеляційного суду від 07 жовтня 2021 року, судового провадження № 11-cc/822/232/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100189249> (дата звернення: 25.12.2021).

4. Мала О., Місюра Л. Накладення арешту на майно у кримінальному провадженні. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2017. № 1. С. 114–121.
5. Кодекс України з процедур банкрутства: Закон України від 18 жовтня 2018 р. № 2597-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 19. Ст. 74.
6. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 24 квітня 2018 року у справі № 910/10369/15. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/73871756> (дата звернення: 25.12.2021).
7. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 29 січня 2019 року у справі № 926/1307-б/15. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79718982> (дата звернення: 25.12.2021).
8. Бутирський А. А. Проблемні питання реалізації майна банкрута у ліквідаційній процедурі. *Економіка та право*. 2019. № 2. С. 78–83.
9. Тищенко Н. Кримінальна палиця в колесо прозорого банкрутства. *Юридична газета online*. 02 липня 2019. URL: <https://jur-gazeta.com/publications/practice/bankivske-ta-finansove-pravo/kriminalna-palicya-v-koleso-prozorogo-bankrutstva.html> (дата звернення: 25.12.2021).
10. Глушко С. Банкрутство навиворіт: не хочеш повертати борги – звертайся до поліції. URL: <https://borgexpert.com/stiahnennia-borhiv/vykonavcha-diialnist/bankrutstvo-navyvorit-ne-khochesh-povertaty-borhy-zvertajsia-do-politsii> (дата звернення: 25.12.2021).

References:

1. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 13.04.2012 r. № 4651-VI. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 2013. № 9-10, № 11-12, № 13. St. 88.
2. Danylenko A. V. Okremi pytannia zastosuvannia areshtu maina yak zakhodu zabezpechennia kryminalnogo provadzhennia. *Pravo i suspilstvo*. 2017. № 3. S. 205–208.
3. Ukhvala Chernivetskoho apeliatsiinoho sudu vid 07 zhovtnia 2021 roku, sudove provadzhennia № 11-ss/822/232/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100189249> (data zvernennia: 25.12.2021).
4. Mala O., Misiura L. Nakladennia areshtu na maino u kryminalnomu provadzhenni. *Naukovyi chasopys Natsionalnoi akademii prokuratury Ukrainy*. 2017. № 1. S. 114–121.
5. Kodeks Ukrainy z protsedur bankrutstva: Zakon Ukrainy vid 18 zhovtnia 2018 r. № 2597-VIII. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 2019. № 19. St. 74.
6. Postanova Verkhovnoho Sudu u skladi kolehii suddiv Kasatsiinoho hospodarskoho sudu vid 24 kvitnia 2018 roku u spravi № 910/10369/15. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/73871756> (data zvernennia: 25.12.2021).
7. Postanova Verkhovnoho Sudu u skladi kolehii suddiv Kasatsiinoho hospodarskoho sudu vid 29 sichnia 2019 roku u spravi № 926/1307-b/15. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79718982> (data zvernennia: 25.12.2021).
8. Butyrskiy A. A. Problemni pytannia realizatsii maina bankruta u likvidatsiinii protseduri. *Ekonomika ta pravo*. 2019. № 2. S. 78–83.
9. Tyshchenko N. Kryminalna palytsia v koleso prozoroho bankrutstva. *Yurydychna hazeta online*. 02 lypnia 2019. URL: <https://jur-gazeta.com/publications/practice/bankivske-ta-finansove-pravo/kriminalna-palicya-v-koleso-prozorogo-bankrutstva.html> (data zvernennia: 25.12.2021).
10. Hlushko S. Bankrutstvo navyvorit: ne khochesh povertaty borhy – zvertaisia do politsii. URL: <https://borgexpert.com/stiahnennia-borhiv/vykonavcha-diialnist/bankrutstvo-navyvorit-ne-khochesh-povertaty-borhy-zvertajsia-do-politsii> (data zvernennia: 25.12.2021).